

УДК 378.147: [373.3.011.3-051:17]

Оксана МІЩЕНЯ,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного університету

ПЕДАГОГІЧНА ЕТИКА СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розглянуто основну складову етичної компетентності сучасного вчителя початкових класів. Досліджено та виокремлено основи етичного кодексу, а також правила педагогічної етики вчителя початкових класів.

Ключові слова: етика, педагогічна етика, етична компетентність учителя.

В статье рассмотрена основная составляющая этической компетентности современного учителя. Исследованы и выделены основы этического кодекса, а также правила педагогической этики учителя начальных классов.

Ключевые слова: этика, педагогическая этика, этическая компетентность.

The following articles assess the main components of the ethical competence of the modern primary school teachers. Foundations of the ethical code and ethical rules for the elementary school teacher were investigated.

Key words: ethics, teaching ethics, teacher's ethical competence.

Постановка проблеми. Демократичні та гуманістичні тенденції розвитку українського суспільства, об'єктивне зростання ролі його моральних засад зумовили суттєві зміни освітніх пріоритетів та цінностей. Звільнення школи від формалізму й авторитарного підходу до дитини, здійснення особистісно орієнтованого підходу до неї, формування моральних якостей, виховання полікультурності висувають нові вимоги до професійної підготовки вчителя. Його фахова досконалість характеризується рівнем компетентностей, які визначають ефективність і результативність педагогічної діяльності вчителя.

Педагогічна етична компетентність є базовою складовою професійності вчителя, віддзеркалює його духовність і моральність у щоденній педагогічній діяльності, внутрішню культуру в міжособистісних стосунках, здатність приймати адекватні моральні рішення та діяти відповідно до норм педагогічної етики в щоденних стосунках із дітьми, батьками й педагогічним колективом. Саме це дає змогу педагогові визначити ставлення не лише до своїх професійних обов'язків, а передусім до людей, з якими він контактує в процесі діяльності.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів у вищій школі, гуманізації вищої освіти, істотна ознака яких – формування педагогічно-етичних стандартів у галузі ділових відносин, є об'єктом

уваги педагогічної науки вже кілька десятиліть. Їх досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Зокрема, розглядаються питання: педагогічних основ організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах (А. Алексюк, А. Мойсеюк, М. Сметанський, Л. Хоружа та ін.); сучасних педагогічних технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців (Г. Васянович, О. Падалка, О. Пехота, С. Сисоева та ін.). Значний внесок у розробку теоретичного і практичного рівнів вивчення етичної свідомості вчителя, пошук шляхів удосконалення етичних відносин у педагогічному колективі був зроблений ученими В. Малаховим, Е. Гришиним, В. Чернокозовою, І. Чернокозовим, Л. Хоружою та ін. Проблема професійної етики досліджувалась у працях С. Александрової, О. Дробницького, Л. Хоружої, а також зарубіжних спеціалістів – Р. Джорджа, Р. Хорна, Дж. Ягера та ін.

Метою статті є дослідження та встановлення основних складових педагогічної етики сучасного вчителя початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Не помилимося, якщо зазначимо, що найбільш давнім компонентом культури людства є етика, завдання якої – становлення та регулювання людських взаємин у процесі життєдіяльності. Професійна етика є важливим компонентом професійної культури фахівця, вибудовує відносини на загальних, морально-етичних нормах і цінностях суспільства, а також визначає професійно значущі пріоритети, цільові установки для конкретної професійної діяльності.

Сучасний педагог повинен володіти не лише педагогічними, психологічними, технічними знаннями й уміннями, методичними знаннями, яких вимагає підготовка компетентних фахівців для педагогічної освіти, а й етичними вміннями культури спілкування, міжособистісної взаємодії; дотримуватися норм і правил етикету, працювати в умовах професійного стресу і конфліктних ситуацій; володіти низкою професійно важливих особистісних якостей (відповідальність, ввічливість, стресостійкість, позитивне мислення тощо), що визначають рівень професійної й особистої культури педагога [3, с. 217].

Переорієнтація сучасної педагогічної освіти на європейські стандарти передбачає підготовку компетентного фахівця, здатного діяти практично, застосовувати індивідуальні техніки та досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності й щоденної практики. Серед ключових компетентностей, якими повинен оволодіти сучасний педагог, етична має пріоритетне значення. Вона є показником і одночасно результатом професійно-особистісної

готовності майбутнього вчителя до роботи в школі, адже виконання будь-якого педагогічного завдання має етичний зміст. Педагогічна етика є компетентністю сучасного вчителя, репрезентує головні регуляції його дій, що закріплюються у звичках, традиціях, принципах життя і щоденній професійній діяльності, діях, учинках, саморозвитку та якостях, забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки згідно з професійно-педагогічними нормами.

Етична компетентність за специфікою реалізації належить до так званих надпредметних компетентностей, які мають інтегрований характер і поєднують у собі певний комплекс знань, умінь і ставлень, що набуваються педагогами впродовж засвоєння всього змісту педагогічної освіти.

Прикладом етичної компетентності є такі здатності вчителя, як: усвідомлення гуманістичних цінностей, принципів педагогічної етики; розуміння морального змісту педагогічної професії; необхідності розвитку культурних потреб та інтересів; здійснення етичної рефлексії власних учинків; виявлення сутності моральних колізій у різних педагогічних ситуаціях, прогнозування результатів своїх дій; уміння розв'язувати конфлікти, розуміти почуття та потреби вихованців; реалізація у професійній поведінці стратегії та тактики етично адекватного спілкування з учасниками навчально-виховного процесу [5].

Процес формування педагогічно-етичної компетентності сучасного педагога досить складний і суперечливий. При цьому її важливим компонентом є пізнання методологічних засад професійно-педагогічної етики як соціокультурних, історичних, педагогічних джерел. Осмислення цих методологічних підходів дозволяє встановити змістове ядро педагогічної етики.

Аналіз соціокультурних витоків дозволяє систематизувати й узагальнити наукові погляди діячів освіти і культури, починаючи від донаукового періоду до сьогодення, визначити кілька взаємопов'язаних етапів формування етико-педагогічних ідей в історії педагогічної думки, зокрема довести, що етика – складова педагогічного ідеалу, яка включає суспільні цінності й потреби; умова гуманізації педагогічного процесу; регулятор взаємин між учителем та учнем; результат самовдосконалення педагога [5].

Як елемент моральної свідомості етичний ідеал є ціннісним уявленням про ідеального й досконалого педагога з позицій його професійно-педагогічного обов'язку. Впродовж тривалого часу ідеал педагога, де етика мала переважне значення, формулювався як абстрактний образ. Проблеми педагогічного ідеалу досліджували та розробляли педагоги всього світу. Свій доробок до генезису цих ідей внесли Йоганн Генріх Песталотці, який називав моральні якості людини "силою серця", та Адольф Дистервег, який визначив головні вимоги до справжнього вчителя, а саме: знати свій предмет й уміти його викладати, любити дітей; бути ентузіастом своєї справи, захоплюватися нею; бути не лише суворим і вимогливим, а й справедливим; бути наділеним педагогічним тактом і високими моральними якостями [2, с. 4].

Кращі європейські традиції впроваджувалися й у вітчизняній педагогічній науці, окреслюючи моральний ідеал учителя. Так, у працях О. Духновича «Книжка читальна для початківців» і «Народна

педагогія» визначалося, що вчитель – це найбільший творець та художник, оскільки саме він вибудовує людину й людство. Українські педагоги К. Ушинський, М. Драгоманов, Б. Грінченко у своїх працях не тільки виокремили риси ідеального педагога, а й дослідили розвиток внутрішніх резервів формування такого вчителя. Видатні українські письменники-гуманісти М. Коцюбинський, І. Франко, Л. Українка, Т. Шевченко визначали мораль як вищий принцип гуманізму, критерій людського життя. Свіість, добро, справедливість, співчуття розглядалися ними як основні чесноти кожної людини, а педагога – особливо. І. Зязюн надає великого значення розвитку педагогічної етики як складової емоційно-чуттєвої сфери вчителя [4, с.198]. Більшість дослідників зазначають, що професійна етика педагога набувається в результаті цілеспрямованого формування і самовдосконалення, розвивається в сукупності із її психолого-педагогічними характеристиками.

Відомі вчені, педагоги минулого та сучасності розробили етичне ядро педагогічного ідеалу, який у сучасних умовах майже не змінився. У процесі історичного розвитку зміст педагогічної етики в складі педагогічного ідеалу формувалася та набував цілісності. У багатьох працях учених різних часів педагогічна етика розглядається як регулятор взаємодії педагога з учнями, визначаються певні моральні вимоги до характеру такої взаємодії: однаково гуманно ставитися до всіх учнів; поважати особистість маленької людини; бути добропорядним, чесним, справедливим тощо. Для сучасного вчителя актуальним є вивчення етичних засад педагогічної професії, ознайомлення з історією виникнення та становлення педагогічних кодексів, правил професійної поведінки.

Етика поведінки вчителя стосовно учнів молодших класів безпосередньо залежить від адекватності його очікувань від дитини. Ш. Амонашвілі й В. Загвазінський, аналізуючи сучасні освітні пріоритети, зазначають, що духовне зростання особистості, екологічна чистота підходу до природи дитини можливі лише на основі віри в її природжену місію і багатство можливостей [1, с.11-15]. Якщо цю гуманістичну цінність сприймає вчитель, то його поведінка спрямовується в етичний бік, ведеться пошук етичних засобів впливу на особистість молодшого школяра.

В умовах реалізації гуманістичної парадигми освіти вчителю початкових класів необхідно скласти для себе тезаурус етичних цінностей, який зокрема включає:

Цінності в умовах навчально-дисциплінарного підходу до учня: вчитель визначає педагогічну мету та виокремлює ті якості, які мають бути сформовані в учня; всі учні повинні засвоювати навчальний матеріал одночасно; учитель здійснює експертизу учнівських знань, а вони відповідають за свої успіхи і помилки; учитель знає, які.

Етичні цінності: учитель разом із учнями визначає педагогічну мету; учень має власну думку, власні інтереси та право на проектування змісту навчання, на власний темп засвоєння матеріалу, а також на помилки й свободу від контролю з боку вчителя; педагог – не контролюючий орган, а помічник і порадник.

Вищезначені положення щодо особливостей педагогічної етики, її вдосконалення є слушними,

однак учитель-практик зауважить, що інколи дитина може провокувати вчителя на порушення етичних норм і заповідати йому морально-психологічної шкоди. З огляду на це, важливим елементом етики вчителя початкових класів є вміння знайти етичний захист у спілкуванні. Етичний захист – це система педагогічних дій, спрямованих учителем на захист власної гідності, ініціювання суб'єктивності виховання, здатність осмислювати дії, вчинені ним. Тобто, вміння майбутнього вчителя завдяки різним формам і методам практикувати етичний захист дає змогу підвищити рівень культури спілкування, формує відповідні моральні якості учнів.

Проаналізувавши та узагальнивши дослідження з проблеми педагогічної етики сучасного вчителя початкових класів, пропонуємо такі *основи етичного кодексу сучасного вчителя початкових класів*:

- Учитель, забезпечуючи розвиток учнів, є професіоналом, він існує для учнів, а не вони для нього.

- Довіру до себе педагог завойовує компетентністю, щирим словом, умінням зберігати таємниці.

- Учитель із повагою ставиться до своєї роботи, ніколи не розпочне і не закінчить урок поспіхом.

- Учитель прагне бути елегантним і красивим, він «заряджає» клас бадьорістю, оптимізмом і посмішкою.

- Працюючи з одним учнем, учитель не забуває про інших; взаємодіючи з усіма учнями, він піклується про кожного.

- Учитель – зразок людини, яка наперед продумує свої рішення та умови навчальних завдань.

- Учитель ніколи не відгукується погано про людей і їх цінності. Його спілкування з учнями і колегами відбувається на основі доброзичливості.

- Учитель уміє сам і навчає своїх учнів знаходити цікаве у необхідному і необхідне – у цікавому.

- Учитель ніколи не засуджує особисті якості своїх учнів. Він дотримується зв'язку між свободою вибору і відповідальністю за наслідки, які є або можуть бути.

На основі етичного кодексу визначимо *основні правила педагогічної етики сучасного вчителя початкових класів*:

- Учитель – помічник і порадник.

- Учитель слідує за чистотою власної мови, не допускає її засмічення.

- Учитель цікавиться життям своїх учнів, ділить із ними радості, розчарування, прагнення, успіхи та невдачі.

- Учитель спілкується з дитиною як із дорослим, чекає від неї взаємної довіри, поваги, розуміння.

- Учитель встановлює з кожною дитиною особисті й довірливі взаємовідносини, викликає до себе довіру і щирість дитини.

- Учитель заохочує творчу діяльність дітей.

- Учитель залучає батьків до шкільного життя, проводить спільні змагання, екскурсії, походи.

- Учитель на уроці заохочує дітей до суперечок, висловлювання власної думки та відстоювання власної позиції, постановки запитань; він із розумінням відноситься до думок своїх вихованців, навчає їх етичному спілкуванню між собою.

- Учитель допомагає дитині перевершити саму себе.

- Учитель проявляє своє етичне ставлення до можливостей дитини, насамперед у ситуаціях невдач і розчарувань.

Основою етичної поведінки вчителя початкової школи є професіоналізм. Саме він забезпечує розвиток учнів, їх працьовитість, чесність, справедливість та моральні якості, серед яких основними є любов до дітей, піклування про їх здоров'я і благополуччя, дружельюбність, щирість, уміння зберігати таємниці, дорожити словом, вміння спілкуватися та пробачати тощо.

Висновки. Етика поведінки вчителя початкових класів виявляється у різних сферах взаємодії з учнями та є визначальною для гармонійного соціально-психологічного розвитку молодших школярів. Своїм змістом педагогічна етика здійснює комплексний вплив на соціальну адаптацію, формування ціннісно-мотиваційної сфери, самооцінку, емоційну стабільність молодшого школяра. Вона спрямована на поглиблення і розвиток механізмів, що організують і регулюють моральні основи життя дітей молодшого шкільного віку, їх життєдіяльність. Системність, багатофункціональність впливу педагогічної етики вчителя на розвиток учнів початкових класів потребує від майбутнього педагога відповідної підготовки на змістовому, особистісному й операціонально-процесуальному рівнях у його щоденній професійній діяльності.

Етична компетентність майбутніх учителів початкових класів є обов'язковим компонентом оволодіння педагогічною професією, пов'язаною зі специфікою їх роботи: широким потенціалом етичного впливу на особистість молодших школярів через багатопредметність викладання та багатофункціональність діяльності; референтним статусом у стосунках зі школярами; сензитивністю віку учня до сприйняття моральних цінностей тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Амонашвили Ш. А. Паритеты, приоритеты и акценты в теории и практике образования / Ш. А. Амонашвили, В. И. Загвязинский // Педагогика. – 2000. – № 2.
2. Кумарин В. Не дань минувшему, но дар будущему. А. Дистерверг / В. Кумарин // Учительская газета. – 1990. – № 42. – С. 4.
3. Наумчик В. Н. Этика педагога / В. Н. Наумчик, Е. А. Савченко. – Мн. : Университетское, 1999. – 216 с.
4. Педагогічна майстерність : навчальний посібник ; за ред. І. А. Зязюна. – [Вид. 2-ге, допов. і перероб.]. – К. : Вища школа, 2004. – 422 с.
5. Хоружа Л. Етична компетентність учителя як основа реалізації гуманістичної освіти / Л. Хоружа // Шлях освіти. – 2003. – № 3. – С. 27–29.

Дата надходження до редакції: 12.12.2016 р.